

विपश्यना

साधकहरुका लागि
प्रेरणा पत्र

बुद्ध वर्ष २५४६

माघ २०५९

वर्ष १९ अङ्क १०

धम्मवाणी

अत्ता हि अत्तनो नाथो, अत्ता हि अत्तनो गति ।
तस्मा सञ्चम अत्तानं, अस्सं भद्रं व वाणिजो ॥

स्वयं आफू नै आफ्नो स्वामी हो, आफू नै आफ्नो गति हो । त्यसैले आफूले आफूलाई आफ्नो वशमा राख्न जसरी कुशल व्यापारीले श्रेष्ठ घोडालाई आफ्नो वशमा राखेर पाल्छ, संयमित गर्छ ।

भगवानको मानसिक कर्म गति

सम्यक सम्बुद्ध हुनु भन्दा पूर्व बोधिसत्वले असंख्य जन्ममा पारमिताहरू परिपूर्ण गर्ने व्रत पूरा गरे । पारमिताले शरीर, वाणी र चित्तका कर्महरूलाई निर्मल गर्ने काम गर्दछ । भगवान दीपंकरको पादमूलमा बसेर सम्यक सम्बुद्ध बन्ने संकल्प गर्दा यस्तो करुण चित्तले लिएको थिए कि केवल मेरो मुक्ति मेरो लागि मात्र श्रेय छैन, म धेरै व्यक्तिको मुक्तिको सहायक बन्न सकूँ, तब मात्र मेरो मुक्ति श्रेयस्कर हुन्छ । अतः बोधिसत्वको हरेक जीवन मैत्री र करुणाले भरिपूर्ण हुन्थे । आफ्नो अन्तिम जीवनमा बोधि-वृक्षको मूनि बसेर सम्यक सम्बोधि प्राप्त गरे र नितान्त विकार विमुक्त भए । त्यसको परिणाम स्वरूप महाकाण्डिक भए, सुगत भए । शरीर र वाणीबाट त कुनै दुष्कर्म गर्ने प्रश्न नै उठ्दैन, मन वाट कुनै दुष्कर्म गर्नको लागि अशक्य र असम्भव नै हुन्छ ।

कसैले भगवानको बारेमा भनेका छन्- सो नेव अत्तब्याबाधाय चेतैति, न परब्याबाधाय चेतैति ।

- न उहाँ आत्मपीडनको लागि चिन्तन गर्नु हुन्छ, न अरुको पीडाको लागि चिन्तन गर्नु हुन्छ ।

न उभयब्याबाधाय चेतैति ।

- न आफ्नो र अरुको पीडा हुने चिन्तन गर्नु हुन्छ ।

अत्तहितपरिहितउभयहित सब्बलोहितमेव सो भवं गोतमो चिन्तेतो निसिन्नो होति । - (म.नि.२.३८७, ब्रह्मायुसुत्त)

- गौतम तपाईं आत्महित, परिहित, उभयहित र सर्वलोक हितको कुरामा नै चिन्तन गर्नु हुन्छ ।

नितांत विमुक्त अवस्थासम्म पुग्नको लागि सुगतले लोकमंगलको नै चिन्तन गर्नुहुन्छ, किनकि उनको मनबाट राग, द्वेष र मोह पूर्ण रूपमा निस्किसकेको छ । त्यसैले भनियो -

येसं, भन्ते, रागो...दोसो...मोहो पहीनो उच्छिन्नमूलो तालावत्थुकतो अनभावङ्गतो आयतिं अनुप्पादधम्मो, ते लोके सुकता । - (अ.नि.१.३.७३, आजीवकसुत्त)

- जसको राग.....द्वेष.....मोह प्रहाण भइसक्यो, जरासम्म निकलिसक्यो, जो शिर काटिएको ताडको रूख भैं भइसक्यो उसको भविष्यमा फेरि उत्पत्ति हुने कुनै आशंका नै छैन, त्यो नै संसारमा सुगत हो ।

किनकि सुगतको व्यापाद हटिसक्यो, द्वेष-द्रोह विनाश भइसक्यो, अतः अब्यापादको जीवन जिउँदछ अर्थात मैत्रीको जीवन जिउँदछ ।

अब्यापाज्झारामो, भिक्खवे तथागतो अब्यापडभरतो ।

- तथागत अब्यापाद अर्थात मैत्री भावमा नै नियत रहन्छ, मैत्री भावमा नै लीन रहन्छ ।

सुगतको चाल-चलन, उनको रहन-सहन स्वभावतः संयम हुन्छ । उहाँ शरीर, वाणी र चित्तबाट त्यस्तो कुनै काम गर्नु हुन्न, जुन अकुशल छ, जुन

अन्य प्राणिहरूका लागि हानिकारक छ । जसको चित्त नितान्त निर्मल छ, उसको कर्म स्वतः निर्मल हुन्छ, स्वतः निर्दोष हुन्छ । जसको कर्म सदोष हुन्छ, उसले आफ्नो दुष्कर्म लुकाउने प्रयत्न गर्छ । त्यसको लागि भूटो बोल्छ र अन्य अकुशल कर्म गर्दछ ।

तथागतको कुनै शारीरिक, वाचिक र मानसिक दुष्कर्म हुँदैन, त्यस्तो कुनै मिथ्या आजीविका हुँदैन, त्यसैले तथागतले दोस्रा व्यक्तिलाई हानी हुने काम गर्ने की भन्ने सावधानी लिनु नै आवश्यक पर्दैन ।

मन स्वच्छ छ भने मनबाट हुने सारा कर्म स्वच्छ नै हुन्छ । मनको कर्म स्वच्छ भयो भने शरीर र वाणीको कर्म पनि स्वतः स्वच्छ हुन्छ । बाहिर-भित्र स्वच्छ नै स्वच्छ, निर्मल नै निर्मल । तब सारा जीवन एउटा खुल्ला किताब भैं हुन्छ । के लुकाउने ? किन लुकाउने ?

जब कसैको मनमा यश, नाम कमाउने आकांक्षा हुन्छ तब निन्दा हुने डरले मनमा अकुशल कर्म गर्न थाल्छ । उसले वास्तविकतालाई लुकाएर मिथ्या कुरालाई दर्शाउँछ । तर सुगत निन्दा र प्रशंसाबाट निक्कै माथि पुगिसकेको थियो, यी दुवैबाट अलग भईसकेको थियो । अतः यस्तो ढोंग गर्नु आवश्यक नै पर्दैन ।

जब तथागत माथि कसैले आक्रोश गर्दछ, उहाँलाई निन्दा गर्दछ, क्रोध गर्दछ, उहाँलाई कष्ट दिन्छ भने पनि तथागतलाई आघात हुँदैन । तथागत विचलित हुँदैन र चित्तमा विकार जगाउँदैन ।

जब तथागतलाई कसैले सत्कार गर्दछ, आदर गर्दछ, सम्मान गर्दछ, पूजा गर्दछ तब पनि तथागतको चित्त हर्षले विभोर भई डुब्दैन ।

जुन सुगतको चित्त यसप्रकार स्थापित भइसकेको छ, उहाँले प्रिय होस् या अप्रिय त्यस अवस्थामा मनलाई कसरी दूषित गर्नु हुन्छ र ? कुनै पनि प्रकारको अकुशल वितर्क कसरी गर्नु हुन्छ र ?

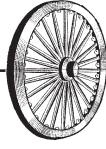
अकुशल वितर्क तीन प्रकारका छन् -

- १) अनवज्जत्ति पटिसंयुत्तो - निर्दिष्ट नहुने कामना संग संयुक्त,
- २) लाभसवकारसिलोकपटिसंयुत्तो- लाभ-सत्कार र प्रशंसा को कामना संग संयुक्त,
- ३) परानुद्दयतापयपटिसंयुत्तो- अन्य व्यक्तिहरूको दया, अनुकंपा प्राप्त गर्ने कामना संग संयुक्त ।

सुगत यी सबै कामनाहरूबाट मुक्त हुनुहुन्थ्यो, त्यसैले अकुशल वितर्क बाट मुक्त रहनु हुन्थ्यो ।

भयको कारण पनि मानिस आफ्नो मन मैलो गर्दछ र आफ्ना कमजोरीलाई लुकाउन वाणी र शरीरले दुष्कर्म गर्दछ । परन्तु सुगतले चार वैशारद्य प्राप्त गरेका थिए अर्थात नितांत निर्भयता प्राप्त गरेका थिए । अतः उहाँ भय जन्य विकार पैदा गर्नु हुन्न, भय निम्न प्रकारको व्यक्तिलाई हुन्छ

१. सम्यक सम्बुद्ध प्राप्ति नगरिकन पनि आफूलाई सम्यक सम्बुद्ध घोषित गर्नेलाई भय हुन्छ ।

२. क्षीणस्रव अरहन्त अवस्था प्राप्त नगरिकन अरहन्त हुँ भनेर घोषणा गर्नेलाई यस्तो भय हुन्छ ।
३. अंतराय अल्पत्र हुने धर्मको सेवन गरेर पनि आफूलाई अन्तरायबाट मुक्त घोषित गर्नेलाई भय हुन्छ ।
४. मुक्ति मार्गमा न लैजाने मिथ्या धर्मको उपदेश गर्नेलाई भय हुन्छ । यस्तो व्यक्तिलाई सधैं भय भईरहन्छ, कसैले सत्य थाहापाएर कहीं मलाई प्रश्न त सोच्ने होइन, म के उत्तर दिऊँ ? यस्तो भय सधैं रहीरहन्छ । सुगत यी चारै विषयबाट अलग हुनुहुन्थ्यो । उहाँ यस प्रकारको कुनै भूल गर्नु हुन्न थियो । अतः निर्भय हुनुहुन्थ्यो । सुगतले आफ्नो मनोबल यसरी दृढ गर्नुभएको थियो कि यसै कारण उहाँलाई दशबलधारी भनिन्छ । सुगतको दश मनोबल यी हुन् -
१. उहाँ स्थानलाई स्थान र अस्थानलाई अस्थानको रूपमा यथाभूत जान्नुहुन्थ्यो
२. उहाँ अतीत, वर्तमान र भविष्यको कर्मफललाई हेतु सहित यथाभूत जान्नुहुन्थ्यो ।
३. उहाँ सर्वत्रगामिनी प्रतिपदालाई यथाभूत जान्नुहुन्थ्यो ।
४. उहाँ अनेक धातु, नाना धातुका लोकलाई यथाभूत जान्नुहुन्थ्यो ।
५. उहाँ नाना संकल्प गर्ने प्राणीहरूलाई यथाभूत जान्नुहुन्थ्यो ।
६. उहाँ अन्य प्राणिहरूका इन्द्रियहरूको सबलता र दुर्बलता लाई यथाभूत जान्नुहुन्थ्यो ।
७. उहाँ ध्यान, विमोक्ष, समाधि, समापतिका उपलब्धिहरूमा बाधा पैदा गर्ने दोष, बाधा विहीन निर्दोषता र त्यसको उत्थानलाई आफ्नो अनुभवले जान्नुहुन्थ्यो ।
८. उहाँ अनेक पूर्वजन्मलाई थाहापाउनु हुन्थ्यो ।
९. उहाँ विशुद्ध दिव्यचक्षु द्वारा प्राणिहरूको जन्म-मृत्यु र संज्ञित-दुर्गतिलाई स्पष्टतया देख्नु हुन्थ्यो ।
१०. उहाँ आस्रव रहित चित्तको चित्त-विमुक्ति र प्रज्ञा-विमुक्ति लाई यसै जन्ममा साक्षात्कार गरेर विहार गर्नु हुन्थ्यो ।

यस प्रकार चार वैशारद्य र दशबलधारी सुगतको मनमा मैलोको धमिलो मसिनो रेखा पनि तान्न सक्दैनथ्यो । उनको मन सतत नितान्त निर्मल र निष्कपट रहन्थ्यो । जब मन नै कुनै दुष्कर्म गर्दैन भने वाणी र शरीरबाट दुष्कर्म कसरी हुन्छ ?

जबदसबलधारी सुगतको प्रशंसा प्रशस्त देश-देशमा, नगर नगरमा, गाऊँ-गाऊँमा र घर घरमा फैलिन थाल्यो, तब अनेक लब्ध-प्रतिष्ठ ब्राह्मण आचार्य यस कीर्ति कथाको सत्य जाँचनको लागि भगवान समक्ष स्वयं पुगे र कसैले आफ्ना प्रमुख शिष्यहरूलाई पठाए ।

जस्तो माथि उल्लेख गरिए भैं, दक्षिणको शतायु ब्राह्मणबावरीले आफ्ना सोह्र जना प्रौढ, अनुभवी शिष्यहरूलाई यसको निमित्त भगवान समक्ष पठाए । ती मध्ये एकजना प्रसिद्ध ब्राह्मण आचार्य पिंगिय थिए । भगवानलाई भेटे पछि, उनको शरीर-लक्षण जाँच गरे र आफ्ना साथिहरू सहित पूर्ण आश्वस्त भए कि भगवानको कीर्ति-प्रचार जस्तो फैलिएको थियो त्यही ठीक छ । भगवानको एउटा विशेषताले उनलाई सर्वाधिक प्रभावित पायो । भगवान कसैले भनेको अथवा सुनेको, पढेको कुराको उपदेश दिनु हुन्न थियो । जस्तो आफूले अनुभव गरेको थियो त्यही अन्य मानिसहरूलाई सिकाउनु हुन्थ्यो । उहाँको शिक्षा यथाभूत अर्थात् यथार्थको शिक्षा थियो, काल्पनिक मान्यताको होइन । उहाँ निर्मल चित्तको हुनुहुन्थ्यो, प्रज्ञाले पूर्ण हुनुहुन्थ्यो, जीवनमुक्त हुनुहुन्थ्यो ।

जसको मनमा कामनाहरू बाँकी छ, जो 'अहं', 'मम' संग बाँधिएको छ, त्यस्तो व्यक्ति आफ्नो उद्देश्य पूर्तिको लागि भूठो बोलेर अरुलाई ठगछ । जो निष्काम छ, निवृत छ, विमुक्त छ उसले किन ठगछ, कसलाई ठगछ ?

सुगतको जीवनचर्या

ब्राह्मण नेताहरू द्वारा भगवानलाई जाँच गर्ने प्रयास जारी थियो । त्यस्तै बनावटी कारणबाट पनि प्रसिद्धि हुन सक्छ । अतः सत्यको खोज-तलास गर्नु पनि स्वभाविक नै थियो ।

एक समय भगवान स्वयंले भन्नुभएको थियो कि कोही व्यक्ति हेर्दा सुन्दर छ, प्रभावी छ र बोलनमा चतुर छ भन्दैमा यी नै कारणबाट कोही साधु-सन्त हुनसक्दैन । उ इर्ष्यालु र धोखे बाज पनि हुन सक्छ ।

अभ्र समझदार ब्राह्मणहरू द्वारा उनको पूरा जाँच गर्नु उचित नै थियो । ब्राह्मण नेता ब्रह्मायुले आफ्ना मेधावी शिष्य उत्तर माणवकलाई भगवानको सत्य जाँचन भगवान कहाँ पठाए । लामो समयसम्म संगै रहेर भगवानको जीवनचर्यालाई राम्ररी अध्ययन गरे । उनको गुरु समक्ष आफूले जे देखेको छ त्यसको विवरण प्रस्तुत गरे, सुगतको महान व्यक्तित्वको त्यो एउटा सजीव वर्णन थियो ।

उसले भगवानको अत्यन्त अनुशासित चाल-चलनको वर्णन गर्दै भन्यो कि उनी जब हिँड्छ तब सधैं दाहिने खुट्टा पहिला उठाउँछ । न ठूलो पाईलाले हिँड्छ न सानो पाईलाले हिँड्छ । न एकदम छिटो हिँड्छ न ज्यादै ढिलो हिँड्छ । न पैलाता घिसारेर हिँड्छ न पञ्जा डबाएर हिँड्छ । नखुट्टा धेरै उठाएर हिँड्छ, न हल्लाएर, न डोलाएर हिँड्छ, न घुमाएर हिँड्छ । हिँडा शरीरको तलको भागको बलमा नै हिँड्छ । माथिल्लो भागको कुनै बल प्रयोग गर्दैन, अतः हलन चलन या गति हुँदैन । चीवर उनको शरीरमा न धेरै माथि हुन्छ न धेरै तल लत्रिएको हुन्छ । न धेरै कस्सीएको हुन्छ न खुकूलो हुन्छ, न हावामा फरफर उड्ने नै हुन्छ । उनको शरीरमा धूलो लाग्न पाउदैन किनकी शरीरलाई पूर्ण रूपले ढाकेर हिँड्छ ।

हिँडा न आँखा माथि उठाएर हिँड्छ न भुकाएर न यता उता घुमाएर हिँड्छ । अगाडिको भूईँको केवल दुई कदमको दूरी सम्म मात्रै नजर रहेको हुन्छ, बाँकी सारा ज्ञान-दर्शन । हिँडा आफ्नो शरीरमा आँखा नडोच्याएर पनि, त्यसको अनुभव गर्दै हिँड्छ ।

गृहस्थको घरमा प्रवेश गर्दा पनि न आफ्नो शरीरलाई ठाडो राख्छ न भुकाउँछ । आफ्नो गौरव अनुकूल शरीरको स्थिति बनाई राख्छ । विछुर्याइएको आसनमा बस्दा न आसनबाट धेरै टाढा बस्छ न धेरै नजीक । न हातले टेकेर बस्छ, न मानौं कुनै अपाङ्ग व्यक्ति शरीर सम्हाल्न नसकि लडे भैं बस्छ । न उनको हातमा चञ्चलता देखिन्छ न खुट्टामा । न घुँडाले टेकेर बस्छ न हात घुँडामा टेकेर बल लगाएर बस्छ । श्रमण गौतम अत्यन्त निश्चल स्वस्थ, स्व-स्थित भएर बस्छ । उनी सर्वथा अहम्भी, अकम्पी, अवेधी, अपरितस्सी, विगतलोमहंसो, विवेकवत्तो च सो भवं गौतमो अन्तरधर निसिन्नो होति-(म.नि. २(३८७, ब्रह्मायुसुत्त) - अर्थात् अभय, अकंपित, अविचलित, अपरित्रस्त, अरोमांचित र विवेकयुक्त रहेर बस्छ । उनको बसाईमा सौम्य र गम्भिरता छापिएको हुन्छ ।

भोजन ग्रहण गर्नु पूर्व जब आफ्नो भिक्षा पात्र पखाल्छ, त्यस समय पानी लिंदा न पात्रलाई धेरै तल राख्छ न धेरै माथि, न बढि भुकाउँछ न उठाउँछ । पात्र पखाल्न न धेरै पानी लिन्छ न थोरै पानी लिन्छ । पात्र पखाल्दा न खल-खल आवाज आउँछ, न पात्र घोप्ट्याएर पखाल्छ । पात्रलाई भूईँमा राखेर आफ्नो हात धुँदैन । पात्र पखाल्दा हात पनि धोईन्छ, हात घुँडा पात्र पखालिन्छ । पात्र र हात धोएको पानी न टाढा फाँकीन्छ न नजीकै, न हल्लाएर फ्याँकिन्छ । अर्थात् उनको सारा काम एकदम अनुशासित हुन्छ ।

भोजन (भात) न अधिक ग्रहण गर्छ, न थोरै । भोजनको निश्चित मात्रा जानेर लिन्छ । त्यस्तै अन्य परिकार तरकारी आदि पनि आफूलाई चाहे जति लिन्छ । भातको गाँस संगै धेरै तरकारी लिँदैन । पहिला एक गाँस मुखमा राखेर पूरा निलिसके पछि मात्रै दोस्रो गाँस लिन्छ । भातको जुठो सिता मुखबाट निस्केर कहिले पनि शरीरमा पोख्दैन । भोजन गर्दा स्वादको अवश्य अनुभव गर्छ तर उनको आस्वादनमा रागको प्रतिक्रिया देखिँदैन । उनको आहार मोज मस्तीको लागि, शौकको लागि अथवा शरीर सुन्दर बनाउनको लागि होइन । शरीरलाई आवश्यक स्थिति बनाई राख्न र जीवन धारा चलाउन शुद्ध धर्मआचरणको जीवन जिउनको लागि जति आवश्यक छ, त्यति नै आहार ग्रहण गर्छ । जसबाट भोकको पुरानो वेदना हटोस् र नयाँ जाग्न नपाओस् । श्रमण गौतमको दैनिक आहार यी गुणबाट परिपूर्ण हुन्छ ।

जस्तो भोजन अधि त्यस्तै भोजन उपरान्त पनि संयमित रूपले पात्र र हात धुन्छ । आफ्नो भिक्षा-पात्रको प्रति न क्रोध गर्दछ, न आसक्त भएर

त्यसको सुरक्षाको बारेमा चिन्तित हुन्छ । भोजन पश्चात केही समय धर्मासनमा चूपचाप मौन रहन्छ । धेरै समयसम्म मौन रहँदैन, भोजन दान-अनुमोदनको अनुकूल समय अतिक्रमण नहोस् । सधैं भोजनको अनुमोदन गरिन्छ, निन्दा गर्दैनन् । अनुमोदन गर्दा यस्तो आभास् पनि आउँदैन कि मलाई पटक पटक यस्तो भोजन दान प्राप्त होस् । अनुमोदन पछि धर्म देशना दिनु हुन्छ त धर्म-कथा द्वारा **सन्दस्सेति** अर्थात् सम्यक रूपले दर्शन गराउँछ । धर्मको देशना गर्नुको मतलब भित्रको सत्यको दर्शन गराउनु हो । धेरैजसो त आफ्नो पूर्व पारमीको कारण केही व्यक्तिहरू भगवानको वाणी सुन्दै-सुन्दै भित्रको सत्य स्वतः चाल पाउँछ र अनुभव गर्न थाल्छ । यसै अर्थमा **सन्दस्सेति** । **समादपेति** अर्थात् उनीहरूलाई उत्साहित गर्छ । भित्र हेर्न थाल्नेहरूका लागि धर्मको प्रति स्वतः उत्साह उत्पन्न हुन्छ । **समुत्तेजिति**-उनीहरूलाई राम्ररी नै उत्तेजित गराउँछ । उनीहरूमा धर्म संवेग जाग्न थाल्छ । **सम्पहंसेति**- उनीहरूलाई प्रसन्न गर्दछ । यस्तो कल्याणकारिणी देशना सुनेर श्रोता प्रसन्न हुने त स्वाभाविक नै भयो ।

त्यस पश्चात् जुन प्रकारले आएको थियो, त्यसै प्रकारले नापी-तौली आफ्नो पाईला अघि बढाउँछ र विहार तर्फ फर्किन्छ । विहारमा पुगे पछि विछ्याइएको आसनमा बस्छ र खुट्टा धुन्छ । खुट्टा धुनु राम्रो पानुंका लागि होइन, मैलो पखाल्नको लागि हो । फेरि केहि समय पलेटी कसेर जिऊलाई सीधा राखी सजगता पूर्वक बसीरहन्छ । तत्पश्चात विहारका भिक्षु परिषदलाई उत्साहित गर्न धर्म देशना गर्छ । भिक्षु परिषदलाई पनि उपरोक्त प्रकारले **सन्दस्सेति**, **समादपेति**, **समुत्तेजिति** र **सम्पहंसेति** अर्थात् सत्य अनुभव गराई उत्तेजित, उत्साहित र आनन्दित गर्छ ।

अरूहरूलाई पनि यसै प्रकारले धर्मदेशना गर्छ । श्रोता परिषद बृहत होस् या सानो होस् त्यही अनुरूप उनको आवाज ठूलो या सानो हुन्छ । यसरी आफ्नो स्वरमा उनको प्रभुत्व रहेको हुन्छ । उनको धर्मदेशना सुनेर जब मानिसहरू फर्कन्छन् तब उनलाई पीठ नफर्काई विस्तारै पछि पछि गएर उनको दर्शनीय चेहरा लाई हेर्दै हेर्दै पछाडि हट्छ । उनको प्रभावशाली व्यक्तित्व र उनको प्रभावशाली वक्तृतालाई श्रोताले भुलाउन चाहे पनि भूल्न सक्दैन, त्यो चिरस्मरणीय रहीरहन्छ ।

ब्राह्मण कुमार उत्तर माणवकले आफ्ना गुरु ब्रह्मायुलाई अगाडि भने- कि "मैले श्रमण गौतमलाई हिंड्दा देखेको छु । उभिंदा देखेको छु । गृहस्थको घरमा प्रवेश गर्दा देखेको छु । भोज पश्चात अनुमोदन गर्दा देखेको छु । आफ्नो विहारमा फर्किंदा देखेको छु । विहारमा चूपचाप बसिरहँदा देखेको छु र आफ्नो परिषदलाई धर्म उपदेश गरिरहेको पनि देखेको छु ।"

यस प्रकार उनले भगवानको दिनचर्या एक पटक मात्र होइन पटक पटक देखेको थियो । उनी सर्वथा निर्दोष थियो र कोही पनि गृहत्यागी व्यक्तिका लागि उच्च आदर्श स्वरूप थियो । यी सबै देखेर माणवक एकदम प्रसन्न भए । भगवानको गुणमयी दिनचर्याको सजीव वर्णन प्रस्तुत गरेर पनि तृप्त भएन र अंतमा भन्यो-

एदिसो न एदिसो च सो भवं गोतमो- तपाईं, गौतम यस्तो हुनुहुन्छ, यस्तो हुनुहुन्छ ।

यति मात्र होइन,

ततो च भिय्यो - यो भन्दा पनि अधिक छ ।

कति भन्नु ?

उहाँको अतिशयोक्ति पूर्ण प्रशंसा गर्नुको भन्नलाई उत्तर माणवक न भगवान बुद्धको भावुक भक्त थियो न कुनै श्रद्धालु शिष्य नै थिए । उनी त ब्राह्मण गुरु ब्रह्मायुका विद्वान शिष्य थियो । उनी त आफ्नो गुरुको आदेशमा गौतमलाई जाँचन, उनको यथा तथ्य जाँच गर्न गएका थिए ।

भगवानलाई एकपटक सरसटी हेरेर उनको भव्य व्यक्तित्वबाट प्रभावित भएर यस्तो वर्णन गरेका थिएनन् । भगवानको शरीरमा रहेका बत्तीस महापुरुष लक्षणलाई उसले ध्यान पूर्वक जाँचेका थिए । छः महिनासम्म उनको छाँया भै पछि पछि लागेर तथ्यदर्शी समालोचक भै उनको रहन-सहन, चाल-ढाल, खान-पान, लोक व्यवहार, धर्म देशना तथा वाणीलाई बडो ध्यान पूर्वक, बुद्धिमानीपूर्वक जाँचेका थिए । त्यस पछि नै

आँखाले देखेको विवरण प्रस्तुत गरेका थिए ।

भगवानको जीवन भद्र थियो, भव्य थियो, शालीन थियो, सुन्दर थियो, संयमित थियो, अनुशासित थियो । यस कारण सुगत सुगत थियो ।

भगवानको दिनचर्या

तिपिटक र त्यसको अट्कथाहरू (अर्थकथाहरू) लाई हेर्दा सुगतको दैनिक चर्याको एउटा भव्य स्वरूप हाम्रो सामू आउँछ ।

सुगतको दैनिक चर्यालाई दुईभागमा बाँड्न सकिन्छ । उहाँ दिनमा केवल एक पटक मध्याह्न पूर्व भोजन ग्रहण गर्नुहुन्छ । अतः चर्याको एक भाग भोजन भन्दा अगाडि र अर्को भाग भोजन भन्दा पश्चात् ।

भोजन अगाडिको चर्या

सुगत विहान हात, मुख धुने नित्य कर्मको पश्चात भोजन भिक्षाटन जाने समय नहोउञ्जेल सम्म एकान्त स्थानमा रहनु हुन्छ । कहिले काही भिक्षाटन जानु भन्दा अगाडि कुनै सन्यासीको आश्रममा धर्म-चर्चाको लागि जानु हुन्थ्यो । भिक्षाटनको लागि कहिले काँही एकलै जानुहुन्थ्यो भने कहिले भिक्षुहरूका साथमा जानुहुन्थ्यो । गाऊँमा प्रवेश गर्नु अगाडि स्वयं र भिक्षु-संघ पनि आफ्नो आफ्नो चीवर, संघाटीलाई राम्ररी ओढ्थे । अगाडि अगाडि भगवान जानुहुन्थ्यो र पछि पछि पंक्तिबद्ध भएर शान्त-दान्त भिक्षुणग । भिक्षुहरूको लाईनको यो दृश्य हेर्दा भव्य हुन्थ्यो होला, जस्तो आजकल पनि छिमेकी देशमा देख्न पाईन्छ । गाऊँमा प्रवेश गर्दा अन्य गृहस्थ व्यक्तिहरू भोजनको लागि आ-आफ्नो घरमा आउन प्रार्थना गर्दथ्यो र साथमा यति संख्याका भिक्षुहरूलाई भनेर माग गर्दथ्यो । श्रद्धालु भक्तहरू भगवानको हातबाट पात्र लिएर उहाँलाई आफ्नो घरमा लान्थ्यो । उहाँलाई विछ्याइएको आसनमा बसाएर भोजन परोस्थ्यो । भोजन उपरान्त हात-मुख धोएर भगवान पुण्यानुमोदन गरेर गृहस्थलाई समयानुकूल धर्मउपदेश दिनुहुन्थ्यो । भोजन पश्चात् भिक्षु-संघ सहित भगवान विहारमा फर्किनु हुन्थ्यो । कहिले काँही भगवान गृहस्थका घर घरबाट भोजन प्राप्त गर्दथे त्यस्तै भिक्षुहरूले पनि घर घरबाट भोजन प्राप्त गर्दथे र एकान्तमा बसेर भोजन ग्रहण गर्दथे । भोजन पश्चात त्यस्तै प्रकारले अनुशासित पंक्तिबद्ध भएर विहार फर्कन्थे । कहिले काँही भगवान भोजनको लागि जानु हुन थियो र जो भिक्षु भोजन दान लिएर आउँथे त्यही ग्रहण गर्नु हुन्थ्यो । यस्तो कम्म मात्र हुने गर्थ्यो । फाल्गुनी होली "बाल-त्यौहार" अर्थात् मुखहरूको तिहारमा भगवान विहारमा रहन मन पराउनु हुन्थ्यो । भोजन पश्चात विहारमा फर्किए पछि भगवान खुल्ला ठाउँमा विछ्याइएको बुद्ध आसनमा मौन रहेर वस्तु हुन्थ्यो । जब सबै भिक्षुहरूले भोजन खाई सक्छन् तब गन्धकुटीमा जानुहुन्थ्यो ।

भोजन पछिको चर्या

भोजन पश्चात गन्धकुटीको बरण्डामा बसेर भगवान आफ्ना खुट्टा धुन्थे र त्यही बुद्धआसनमा बसेर भिक्षु संघलाई उपदेश दिनुहुन्थ्यो । भिक्षुहरूलाई उनीहरूको अनुकूल साधनाको कर्मस्थान दिएर साधना गर्नकोलागि प्रोत्साहन गर्नु हुन्थ्यो । भिक्षुहरू भगवानलाई नमस्कार गर्दै साधना गर्न आ-आफ्नो स्थानमा जान्थे । कोही नजिकैको वनमा, कोही रूख मुनी, कोही शून्यागारमा ध्यान गर्छन् । त्यसपछि भगवान गन्धकुटीमा प्रवेश गरेर दाहिने करवटमा सिंह शय्यामा स्मृति संप्रज्ञान सहित शरीरलाई आराम दिईरहनु हुन्थ्यो । विश्राम पछि उठेर संसारलाई करुण दृष्टिले हेर्नुहुन्थ्यो । साँझ गाऊँका तथा शहरका मानिसहरू भगवानको सम्मानमा फुल आदि लिएर उहाँलाई नमस्कार गर्न आउँथे र भगवान उनीहरूलाई समय अनुसार धर्म देशना दिनुहुन्थ्यो । धर्म चर्चा पछि मानिसहरू आफ्नो आफ्नो घर फर्किन्थे ।..... क्रमश

धर्मश्रद्धामा आगामी महिनामा सञ्चालन हुने शिविर कार्यक्रम :

1. निम्न कार्यक्रमहरू मध्ये आफूलाई अनुकूल शिविरमा सम्मिलित हुनुपूर्व कृपया आचार संहिता पढ्नुहोस् । कमसेकम दुई हप्ता अगाडि आवेदन पत्र भरेर व्यवस्थापनमा सम्पर्क राख्नुहोस् ।
2. शिविरको आरम्भ शुरुदिनको साँझ हुनेछ र समाप्त अन्तिम दिनको विहान करीब सात बजे हुनेछ । शिविरार्थीहरूलाई अनुरोध छ कि शिविर शुरु हुने दिनमा नै शिविर स्थलमा आउनु होला, त्यस भन्दा